

לכבוד הרה"ג ר' יוא' יעקב פרידמן שליט"א

בס"ד.

מו"צ בעיר בית שמש

אחדשה"ט באתי לרשום בקצרה דברים בענין מקרא מגילה ברמה ד' בית שמש ובכל העיר בית שמש בכלל, והנה להקיף כל הסוגיא דסמוך ונראה לכרך הוא דבר קשה מאוד שצריך לדקדק בכל דברי הראשונים וגדולי אחרונים הן במסכת מגילה והן בדין בתי ערי חומה והן בדין תקנות העיר, והגם דמהראוי לעשות כן אך לע"ע אין בכוחי לעשות זה ויצטרך קונטרס גדולה לזה ועיון עמוק אך מחמת ההכרח הנני רושם בקצרה בזה וליחס להטענות שנאמרו בבית המדרש ונכתבו בדין זה. ובזה החלי וד' יעזור שלא ניכשל בדבר הלכה זו.

א. הנה עצם דין ספק מוקף חומה נחלקו הראשונים והגאונים בדין כידוע והרבה דיעות נאמרו בזה ונסכם בקצרה הדיעות. א'. כל ספק קורין רק בי"ד ובברכה, דעת כמה ראשונים בשם הגאונים, וממידת חסידות קורין בשני הימים, וטעם הדבר א'. דאזלינן בתר רוב. ב'. ספק דרבנן לקולא, וכיון דקראו בי"ד נפטר מספק, ובדיעה זו אינו ברור לכ"ע דמברכין. ב'. קורין בשני הימים בלי ברכה, דעת ר' יחיאל בן הרא"ש. ג'. קורין בב' הימים אך בי"ד מברכין, והוא דעת הר"ם והטוש"ע לדניא, דלענין ברכה סמכין על רוב, או דיש דין דכל ספק קבעו לברך בי"ד דעד כמה דאינו ודאי ט"ו דינו בי"ד, אך כיון דקבעו דין ט"ו ובעי זכר לנס דט"ו לכך חלוק משאר ספקות, והיכא דיש צד דהיה מוקף הוא סיבה שיעשה זכר לנס בט"ו אך בלי ברכה. ד'. דספק קורין בי"ד ובברכה משום דהוא תקנה דספק קורין בי"ד והוא שיטת המאירי. ולהלכה נפסק בשו"ע כדברי הר"ם, וכן היה המנהג בא"י וגם קצת בחו"ל, ויש שחילקו בין א"י לחו"ל, דרק בא"י מחמירין ולא בחו"ל, עיין בביאור הגר"א, ובאמת שם מבואר דבא"י י"ל דאף להגאונים יש יותר מקום להחמיר ועכ"פ המידת חסידות הוא שם.

ב. הנה מה נקרא ספק האריכו האחרונים בזה, והב"י הביא שיטה אחד דבעינן ספק בקבלה וכ"ה ברדב"ז ועוד גדולי אחרונים, אך הב"י כתב דהמנהג אינו כן, וכתב דכל שרואין חומה נכנס לבית הספק, ואח"כ הביא מהרי"ל שדן לגבי חו"ל שרק כשיש ספק בקבלה יש לנהוג ב' ימים. אך יעויין בד"מ הארוך שהשמיט תשובת מהרי"ל, ומבואר להדיא דמסקנת הב"י לפי הד"מ הוא דכל מקום שראו חומה יש לנהוג ב' ימים וכדעת רוב האחרונים בדעת השו"ע והוא הלבוש והפר"ח ומ"א והמ"ב ועוד, ויעויין בד"מ שכל מקום שיש לחוש לספיקא דהיינו ל"ד שראו חומה, והרי בלא"ה בזמן הב"י לא היו חומות מזמן יהושע בין נון וכמש"כ החת"ס בתשובה דליכא חומות בכלל מזמן יהושע, וקשה הא דהסתפקו בחו"ל על החומות שמצאו, וביותר הרי השל"ה לא הביא מסורה רק שיש חומות שיש להסתפק, אך י"ל דבדרך כלל היכן שהיה חומות חידשו החומות כמו בירושלים שחידשו החומות כל הזמן, והדבר עדיין צריך תלמוד. ועיין בפר"ח שלא בכל עיר ישנה יש לחוש, דהרי י"ל דכל עיר ישנה יש לחוש דהוא מוקף חומה, ולזה אזלינן בתר רוב וא"צ לחוש כיון דאין רואין חומה. וי"א דבעינן לידע שהיתה מיושבת מזמן יהושע רק דאין אנו יודעין אם החומה הוא מאז או לא, אך אם לא ידעין דהיה מיושבת מימות יהושע אין צריך להסתפק. אך ברור דהכוונה דליכא סיבה שיש להסתפק בזה, אבל כשיש סיבה להסתפק יש לחוש, והכי מוכח מדברי הלבוש לגבי העיירות בחו"ל וכן העיירות בא"י דאין אנו יודעין דהם במקומן בכלל מימי יהושע, ויעויין ברדב"ז ובתשובת משאת משה שג"כ מוכח כן.

ג. והנה קבלה אין הכוונה קבלה מישראל דבחו"ל לא שייך קבלה חוץ מברוח הקודש, ועיין במאירי די"א דע"פ הדיבור ידעו בימי יהושע מה הוקף ואח"כ ישב ומה לא, ושאר ראשונים לא כתבו כן, אך הא ברור דא"א לומר דעל כל העיירות בחו"ל יש קבלה, וע"כ הכוונה קבלה מהגוים דכך הגוים אומרים או שכן נראה או שיש סיבה בעצם לחשוש לזה, ויש סמוכין לזה דזה נחשב קבלה ודינו כמסיח לפי תומו, והוא הטעם דהכפתור ופרח ואחריו התבואות הארץ ודעימיה הביאו מה שהישמעאלים אמרו על העיירות, דע"כ מוכח בראשונים כאן דסומכין על זה עכ"פ לספק.

ד. והנה לדינא כבר נפסק בשו"ע כדעת הר"ם וגם א"צ קבלה רק כל מקום שיש לחוש לספיקא קורין בשני הימים, והגם דלצירוף מצרפין שאר השיטות מ"מ ההלכה נפסק כדעת הר"ם וכך היה המנהג בא"י בפרט וגם בעוד הרבה מקומות, וכפי שהעידו גדולי הפוסקים ולא נציין דבריהם שהרי כן מבואר להדיא בב"י.

ה. והנה בנידון דידן שרואין שהיה כאן עיר מיושב מלפני הרבה שנים וגם רואין חומה שניכר לכל מומחה שעוסק בענינים אלו כפי שבררתי בעצמי וגם ראינו שם הרי ודאי שהוא בכלל ספק דהב"י והד"מ. אך הרי יותר מזה כיון דהמקום הזה היה מוכר לשם ירמוך והאחרונים כתבו דיש הסתברות שהוא ירמות ע"פ מה דמבואר בספרי הגוים והמקום היה מוחזק לכל השנים כך הרי נראה דדמי עכ"פ ליש אומרים שהוא מוקף חומה מימות יהושע בן נון דכו"ע מודה בדעת הר"ם דצריך לקרוא בב' הימים. וי"ל שהוא אפילו יותר מזה, והגע עצמך בכל המעורות קבורה שמצאו במתחם גלובנציק הרי לא שמענו אחד מהמתירים והאוסרים שכתבו דהקברים הם לאחרונה, ואדרבא המתירים צירפו טעמים להיתר שהוא מלפני אלפי שנים ולא ניכנס לעצם דיון שם, אך הרי לא שמענו אז הן מהאוסרים הן מהמתירים דהם מאוחרים, זה הוכחה וברור דהמקום היה מיושב בזמן בית שני ובית ראשון, וגם יש בתי קברות יותר סמוך למקום הזה באופן שהוא עדיף מסתם ספק. ועיין במנח"י מש"כ לענין לוד, ועכ"פ ודאי דלא גרע מהמנהג של הב"י, ופשיטא דעדיף מהציור שם ומחמת זה יש לקרות ב' הימים.

ו. אך הרי יש כאן נידון שהמקום אין גרים שם וגם לא נשאר רק תל והביאו דבדברי יוסף איתא דבכה"ג שנחרב הכרך לגמרי בטל ממנו דין מוקף לענין מקרא מגילה לעולם וגם דין בתי ערי חומה בטל. והנה לא נאריך בסוגיא שם, ורק נציין בקיצור מה דמוכח מהראשונים ואחרונים נגד דבריו. והנה א'. לדבריו פשיטא דבציור דידן יש לחוש, דהרי הדברי יוסף כותב על כל הערים הישנות לא נשאר זכר מהם ומביא חברון לדוגמא ואפילו הכי קראו בב' הימים ותבריה לגזיזה. ועכ"כ או דלא סמך על סברא זו רק להסביר אמאי אין קורין רק בט"ו בשום מקום בעולם חוץ מירושלים, או בדוחק זה שנשאר השם והמקום חשש דאולי דזה נחשב דנשאר זכר לזה. ובכה"ג יש את זה גם בנידון דידן כמו בשאר העירות, אך ישוב זה הוא דוחק שכמעט א"א לאומרו, דבדבריו מבואר דאם נחרב הכרך דהיינו הבתים והחצרות ובנו מחדש הוי כיש מאין וזה בכל המקומות. ועכ"פ ליכא חילוק בין כאן לשאר המקומות ובכל המקומות בנוי תל על גבי תל או סמוך לתל הישן כמו שהוא עצמו כותב בתשובה שם.

ז. אך באמת סתירת דבריו מבואר בדבריו עצמו. א'. דהרי הוא עצמו העיד על הרבה ממה שכתב שם בנוגע לחידושו כאן שהוא נגד גדולי האחרונים, אך ביותר מזה הרי מוכח דלדבריו דלמ"ד קדושה ראשונה קדשה גם לעתיד לבוא דודאי נשאר כל בתי ערי חומה אף שנחרב עד היסוד עיי"ש בסוגיא ובתשובה היטב. וברש"י במגילה מבואר להדיא דגם קורין במגילה בט"ו בכה"ג, והמעין בראשונים יראה דליכא חולק על רש"י רק דלכו"ע קורין בכה"ג בט"ו אפילו לא קדשה לעתיד לבוא, וזה מבואר בכל הראשונים דלא כדבריו, ודרשת אשר לו חומה בא לומר זה. אך יותר מזה הרי הדברי יוסף חידש שם דקדושה שנייה אף אם נתקדשה לעתיד לבוא מ"מ זה בטל כשנפל החומה וצריך לחזור ולקדש וגם א"א לקדשו כיון דליכא חומה מימות יהושע בן נון, וכן אם נחרב העיר בטל דינו. אך בראב"ד מבואר להדיא דכל מה שקידש עזרא אינו בטל לענין בתי ערי חומה ולעתיד לבוא א"צ לקדשם, וזה מבואר להדיא דלא כדבריו, ועיין היטב בתשובתו ובראב"ד סוף הלכות שמיטות ויובלות, ותראה שבראב"ד מוכח להדיא דלא כדבריו, וגם הרמב"ם י"ל דמודה להראב"ד שם עיי"ש. גם ברמב"ם עצמו מוכח דלא כדבריו דהרי לדבריו רק אפשר לקדש היכן שנשאר חומה מימות יהושע שזה כמעט ליכא, ולכאורה גם צריך שישאר בתים, ואם נימא דסגי בחומה לחוד, אדרבא מקרה דידן עדיף משאר המקומות דיש כאן חומה.

ח. גם מדברי הרשב"א מבואר להדיא דלא כדבריו דבכל גוונא החוצה לו קורין בו אין קורין בתמיה, ומבואר דהסמוך ודאי יקרא ולא שייך שיבטל המקום עצמו, ודלא כדבריו דהמקום עצמו בטל דאינו כרך כלל, אך יש

לדחוק דס"ל דכל זמן דהסמוך קיים הוי כאילו הכרך קיים. אך באמת המעיין ברשב"א ובריטב"א יראה דמוכח דבכל גווני לא נתבטל השם כרך דאינם דנים דוקא כשיש סמוך אלא דבכל גוונא שהכרך נעשה גוים ורק מביאים ראיה מהסמוך דכי היכי דהסמוך לא נשתנה דינו ה"ה הכרך עצמו לא נשתנה דינו. גם בכלל הוא חידוש גדול לומר דהכרך נחשב כרך מחמת הסמוך דהרי הסמוך אינו שייך לכרך אם הכרך חרוב לגמרי והוא מקום חדש לגמרי, ופשיטא דמהרשב"א מבואר דלא כדבריו.

ובאמת דבר זה מתורתו של התורת רפאל מוואלזין למדנו, דהוכיח בירושלמי בחמתן וטבריא דלא שייך שחמתן יאבד דינו לקרוא עצמו בט"ו ויצטרך להיות דין סמוך לטבריא, ומוכח דלא כדבריו דלעולם קורין ט"ו בכרך השמם אף כשהוא תל גמור. גם ברמב"ם לפי הרב המגיד וכן הוא לפי פשטות הרמב"ם הרי אף כשליכא י" איש קורין בט"ו בכרך ולא נתן שיעור דצריך שיעור ג' חצרות וב' בתים בכל חצר, הרי דבכ"ג קורין בט"ו. גם בביאור הגר"א מוכח לפי פשט הראשון כמו שכתבנו פשט בהרשב"א, ולעולם לא יאבד הדין לקרות בט"ו וכמו שהוכיח לפי זה כדעת התוס' והרמב"ם דכרך לעולם קורין בט"ו אפילו ליכא י" בטלנים, וכ"ה דעת רוב ראשונים, ודלא כהרמב"ן.

ט. אך אכתי יש לדון מה דעכשיו הוא חרוב ולא נבנה מדברי הביאה"ל בשם המשאת משה והברכי יוסף. והנה דברי הביאה"ל לקוחים מילה במילה מהפתחי עולם כמו שהראיתי לכך בפנים. והנה מלבד שדבריהם נגד הרשב"א והריטב"א וגם הרמב"ן לא פירש הירושלמי כדברי הברכי יוסף והשדה יהושע ודעימיה, ועיין בביאור הגר"א שג"כ חולק עליו ופשוט דנקטינן כדברי הראשונים והברכי יוסף עצמו היה חוזר, וגם בברכי יוסף עצמו והמשאת משה והירך אברהם מוכח דבלי ירושלמי מפורש א"א לחדש דין זה.

אך הרי דברי הברכי יוסף תמוהים מאוד בדברי הירושלמי לגבי חמתן דהרי מוכח דחמתן קורין בט"ו, ואם נימא דהוא שמם מוכח דקורין שם בט"ו, ולדברי הברכי יוסף הוא הדין הסמוך לו. אך במשאת משה גופא אינו מוכח, ואפשר לחלק דלגרר סמוך אחריו בעינן קהל ועדה דקורין בט"ו דבעצם יש מקום שם, אבל יחיד הנכנס לשם שפיר יקרא בט"ו, וזה דלא כהברכי יוסף. והגם דהמשאת משה לא כתב כן, אך יש לצדד בדבריו לכאן ולכאן. ולפי זה י"ל דבחמתן קורין בט"ו לעולם ואפילו כשהוא תל וכמש"כ התורת רפאל, והגם דהמשאת משה לא הביא הירושלמי, אך לדבריו הרי צריך לבאר הירושלמי. ולפי זה יש לקיים דברי הביאה"ל דאפשר לחלק ביניהם ודלא כהברכי יוסף. הגם דאף לגבי הסמוך הוא נגד הרשב"א והריטב"א, והמשאת משה מיירי להדיא דהיה ישוב של טבריא לפני שנחרב חמתן, והוא פשוט דחמתן היה ישוב כמו שמבואר בבבלי להדיא בעירובין וכן בירושלמי. ובכלל כל דברי המשאת משה בזה תמוהים כמש"כ האחרונים להקשות עליו ועל הברכי יוסף, אבל עכ"פ עצם דבריו הוא נגד הרשב"א והריטב"א. אך עכ"פ יצאנו לפי מש"כ דלדברי המשאת משה והביאה"ל שהעתיקו בהתל גופא יקראו שם בי"ד וט"ו, אך לפי מש"כ ברשב"א ובריטב"א מוכח דאין לחלק בין סמוך לבפנים, ודברי הרשב"א והריטב"א אינם מיירי דוקא כשהסמוך נבנה לפני שנחרב הכרך דהסמוך גופא יש בו זכר לנס וכמש"כ, וכ"כ החזו"א לדינא.

י. אך כאן עדיף דכיון דהתל נבלע בתוך קשת העיר ע"י שהעירוב מחבר העיר, א"כ נחשב התל כחלק מהעיר, והכוונה דאפילו ליכא עירוב לתל אבל בצד השני של הקשת יש חיבור ע"י עירוב וממילא הוי כרה"י ויש לזה דין קשת בצד התל. ובזה י"ל דאף המשאת משה מודה דאין לחלק דחלק מהעיר קורא בט"ו וחלק קורא בי"ד רק דכולם קורין בט"ו בכה"ג, וכ"כ המעיל שמואל להגאון רבי שמואל אהרון יודליביץ זצ"ל דבכה"ג מודה הביאה"ל. וביותר מזה הרי מבואר בראשונים דכפר הסמוך לעיר אינו מקדים ליום הכניסה וגם אם הוא נראה, והגע עצמך כרך שליכא י" בטלנים דקורא בט"ו ומקדים ליום הכניסה אך הוא סמוך לעיר הרי פשיטא דאינו מקדים ליום הכניסה בכה"ג וע"כ דקורא רק בט"ו, ומשכחת לה גם בציור רואה את העיר והעיר אינו רואה אותו, וכ"ש כשהוא סמוך למקום שסמוך לו, והרי די"ל דהי" בטלנים של הסמוך מועיל למקומו. וכ"ש כשהוא עיר אחת דבכה"ג י"ל דלא נחשב שמם כלל, דלולי דין מוקף חומה פשיטא דלא נחשב שמם, ואחר דנתרבה דלא רק מקום המוקף קורין בט"ו אלא גם הסמוך והמחובר הרי נחשב דאינו שמם וכמש"כ המעיל שמואל

ועוד פוסקים, והגם דאינו מוכרח אבל יש עוד ראיות לזה, ויש לנו ב' טעמים לקרוא ב"ד וט"ו אף להמ"ב א'.
דהמקום לא נחשב שמם בכלל כמש"כ. ב'. דאפילו הוא שמם מ"מ בהך מקום ודאי קורין ב"ד וט"ו ואין
לחלק בעיר אחת ממש בזמן קריאת המגילה כמש"כ.

יא. ובזה נבוא לסמוך לספק דכתב המשאת משה דאין קורין רק ב"ד וכ"כ הברכי יוסף והביאה"ל, והגם דהם
כתבו כפשיטות, אך במשאת משה לא כתב לדבר פשוט ורק צידד כן לבאר המנהג במקומו. אך בריטב"א
משמע דסמוך דינו כמקום עצמו, וכ"ש למאן דס"ל דאין מברכין בב' הימים די"ל דסמוך אותו דין, הגם דיש
לחלק גם לדעה זו. אך בחזו"א חולק על זה וכדבריו מבואר לכאורה בריטב"א דאין לחלק בין סמוך לספק,
וכ"ה בעוד ראשונים דהזכר לנס יש בסמוך גופא.

יב. אך כאן עדיף כיון דהוא עיר אחת אין לחלק העיר כמש"כ לעיל, וממילא אף המשאת משה יודה וכמו שנוהגים
בצפת ועוד מקומות דכל המקום קורין בב' הימים, ועיין במעיל שמואל ועוד בזה. וזה שאין מחלקין העיר
לגבי סמוך מוכח במאירי, וביותר במהר"ם אלשקר ובחת"ס ועוד, וכ"ה פשטות הגמרא לגבי חמתן וטבריא,
וכן מוכח בר"ש הובא בהג"מ והועתק ברמ"א וביותר בגר"א באבה"ע קכ"ח, ושם מבואר דכל תחום שבת
נותנין לענין מגילה וכמש"כ האבן ישראל בתשובה, והגם דאינו מוכרח לגמרי דאפילו סמוך לעיר המורחבת
דנותנין לו דין ט"ו, אך כן הוא פשטות הראשונים הנ"ל וכן מוכח בפשטות בשלטי הגבורים (י), וכ"ש כשהוא
מחובר לגמרי לעיר אחת וגם הוא תחת ראשות אחת, ומשם מבואר דעירוב מועיל מכל הנך ראשונים, וכל
דמועיל לענין תחום שבת מועיל ומגילה עדיף משבת כמבואר שם.

יג. לפי מש"כ יוצא דודאי צריך לקרוא ברמה ד' ב"ד וט"ו, אבל לא רק ברמה ד', אלא אם לענין תחום שבת
אפשר להקל לילך עד לשם גם בכל העיר בית שמש צריך לקרוא בב' הימים, וכן הוא תחת עיר אחת, ואפילו
רק סמוך תוך אלפים לזה יש לקרוא בב' הימים, אך בזה לדעת הביאה"ל א"צ כיון דעכ"פ חשוב ספק, הגם
דבציור דידן יש לחוש יותר ממנהג דב"י וכמש"כ, ואולי גם הביאה"ל יחמיר כמש"כ המנחת יצחק.

יד. ובענין לא תתגודדו הרי נהוג בהרבה עיירות כבר שיש שקורין בב' הימים ויש שאין קורין ואין חוששין לזה,
ולא עוד אלא דאם אין מברכין פשיטא דליכא לא תתגודדו די"ל דהוא מדין חומרא. ומי שסובר דמעיקר הדין
צריך לברך ביום ט"ו, הרי בזמן הזה אין חוששין ללא תתגודדו כמעט בשום דברי משום דלא נחשב בית דין
אחת בעיר אחת לשום דבר, והדברים ידועים ומפורסמים. וכל הענין של לא תתגודדו שמביאים בזמן הזה
הוא רק לחזק צדדס ולא לענין הלכה. הגם דבעצם סוגיא זו ודאי שצריך לעיין, אבל ברור לכל אחד שמי
שמזכיר זה לא מכח הסוגיא אומר זה דהוא נגד כל המקומות, ועכ"פ בתור ספק ודאי לא שייך לא תתגודדו
בכה"ג, ולא שייך לומר דא"א להחמיר, והוא חוכא וטולא ופגם בכל דברי רבותינו גדולי הדורות שלא חששו
לזה, והרבה יש לכתוב על זה והמשכיל בעת ההיא ידום.

טו. ולענין לחוש להיפוך שלא לברך ב"ד, נהי דיש מקום לחוש לזה, מ"מ רהיטת השו"ע הוא כהגר"א והמאירי
עכ"פ דכל היכא דאין מברכין בט"ו מברכין ב"ד, הגם דיש לעיין בזה, ועוד חזון למועד בזה. ולומר דחשוב
ודאי ט"ו מחמת ירמות ושאר עיירות הישנות באיזור, עדיין י"ל דמידי ספיקא לא נפקא, וכך הוא המנהג,
ועוד חזון למועד בס"ד.

תבנא לדינא דבנידון דידן לפי מה שראינו יש לקרות בב' הימים ב"ד בברכה ובט"ו בלי ברכה, ומותר לעשות
כן בציבור ואין לחוש ללא תתגודדו. וכתבתי רק ראשי פרקים בזה כמש"כ בהתחלה דעל כל דבר יש לפלפל
ולהביא ראיות מהסוגיא וא"א להאריך ולעשות זה כעת.

וד' יעזור שלא ניכשל בדבר הלכה ולא נאסור המותר ולא נתיר האסור.

תענית אסתר תשפ"ב בית שמש

ידידך שלו' יצחק בלאכארסקי